

De geschiedenis van Lith

[Bron Johan de Bijl, *Boeren Bouwers Schepenen en Schippers. De familie De Bijl circa 1500 - circa 1950*]

De uit Wijlre (Limburg) afkomstige Antoon Coolen schreef in zijn boek "een dorp aan de rivier",

De Maas ligt langs dit dorp. Zij komt er naar toe gestroomd. Zij vloeit er vriendelijk langs. Zij buigt zich er weer vanaf. Zij ligt in de blanke boorden der verzandingen in hare bochten, in het fluwelen groen van vlak gevlijde uiterwaarden, tussen de welige ruigten der grienden. Een stomertje trekt tegen stroom op. Een schokker ligt pal stil verankerd boven zijn spiegelbeeld, waar trillende rimpels in slaan. De kribben van basalt steken in het water, in de verte ligt een schuit, en over het water gaat nadrukkelijk het verre geratel der kettingen en kabels van het kalme, platte veer, waar mensen stil op staan en een klein paard droomt voor de stille kar. Het dorp ligt achter de dijk, het ligt met een straat, met een lange rij huizen hoog op de dijk. Een spits kerktorentje steekt boven de daken en boven de bomen uit. Een vrouw draagt moeilijk een zware wasmand de uitgelopen treden in de dijkhelling af. Zij gaat haar was bleken.

Antoon Coolen

De gemeente Lith is gelegen tussen de Noordbrabantsche gemeenten Alem c.a., Nuland en Lithoijen enerzijds en de Geldersche gemeenten Heerewaarden, Dreumel en Appeltern anderzijds. Haar grondgebied, bestaande uit lage kleigronden, besloeg een oppervlakte van 1083 HA. en werd door de Maas doorsneden. Lith werd in 968 Lita, in 1145 Litta, in 1437 Lyt en in latere jaren Lythe genoemd.

De heerlijkheid Lith of Groot-Lith - in tegenstelling tot het oostelijker gelegen Lithoijen, dat ook wel Klein-Lith genoemd werd - maakte net als Empel en Meerwijck deel uit van het kwartier van Maasland van de Meierij van 's-Hertogenbosch.

Al sinds mensenheugnis werden er in Lith mensen en goederen met het veer overgezet, niet alleen passanten maar ook inwoners van het dorp zelf die aan de overkant het land bewerkten; in vroeger tijden strekte het grondgebied van de heerlijkheid zich immers uit tot op de andere Maasoever, dat logischerwijze over de Maze genoemd werd. Zoals de naburige dorpen Alem (door een verlegging van de rivierloop nu aan de andere oever van de Maas en ressorterend onder Gelderland), Kessel, Maren en Lithoijen had Lith een eigen dingbank. Ding is een oude term voor volksgerecht; een dingbank was een college waarin door schepenen recht gesproken werd. Over de handelingen van deze schepenen is nog veel terug te vinden: niet alleen de plaatselijke rechtspraak, maar ook de registratie van verkoop van onroerend goed, verpachting van grond, testamenten, verdelingen van nalatenschappen en andere zaken. Lange tijd viel het dorp Lith onder de heerschappij van het domkapittel van Sint Lambert, het college van kanunniken van Luik. In de navolgende akte uit 1512 verzoeken deken en kapittel van de kerk beleefd aan iedereen om dorp en inwoners met rust te laten.

Wy deken ende capittel van ludick, doen cont eynē yegelicken, die desen onssen breven sullen sien off hoeren / leesen, dat die dorp ende hierlicheit van lyt, by der stat van shertogēbosche gelegen, mit haerē toebehoer, ende die ingeseten des selves / hierlicheit, got der almechtig onse lieve vrouwe, syne benediede moeder, sinte lambrecht onse patrone, onse kercke eñ onsse alleen(...)/ toe behoeren, Ende dat die selve hierlicheit van lyt is vrij gude eñ patrimonie van ons kircke voers. Ende staen die ingeseten des / selves dorp ende hierlicheit, tot onssen geboeden eñ gehoersamheit, eñ van nyemant anders, dwellick rectificerende, wij bidden / oetmoedelick, allen fursten ende heren, Begeren uuyt furmtelick, an yegelick Capytanne, Riteren, eñ kenechtē, ende gemeynlick / an allē anderen, die desen onssen breven voerbracht, eñ getoent sullen werdden, dat sy onssen vorschreven patronē 'tevore, / ons eñ onse kircke te lyffde, ende onsse ondersaeten te waelfart, dat vors. dorp ende hierlicheit van lyt, mit haerē toebehoer, / van allen crege, vech de, log(...),e, brant, ende schaede, willen behoeden ende verschoenē, Ende die ingesten des selves dorp ende / hierlicheit, sonder cōmer eñ last, stil ende fredelick laeten sitten, (...) dat sy, als voers. is, ons ende onsse voers. kircke / alleyn

toebehoeren, willen wy altijd sulcke, nae allē onssē vermoegen schuldich syn te bekenne, in orkonde der
 waerheit / hebben wy deken, en capittel bovē geschreven, ons vors. kircke segel, ter saken, aen desen onssen
 breve doen handen der / gegevē is int jaere der gebuerte, ons hoffs hrē Jhūcristo, dusent vieffhondert, ende
 twelleff, zes tweentwintichsten / dage in februarie,
 Uyt bevel van mynē erwerdighē hren (handtekening)
 deken ende caplr. van ludick bovē gesch.
 brief van deken en capittel van St. Lambert, 22 februari 1512 - R.A. Lith, Collectie Aanwinsten

Hierna staat een bekendmaking van Alexander Farnese, landvoogd van de Habsburgse Nederlanden vanaf 1578 tot zijn dood in 1592. Farnese, zoon van de voormalige landvoogdes Margaretha van Parma, was tevens een geducht veldheer. Eind 1578 maakte hij voorafgaande aan een campagne tegen de opstandige legers in de Nederlanden bekend dat het dorp Lith op verzoek van het kapittel van Luik gespaard moest blijven voor overlast van de strijd. Overtreders zouden worden gestraft.

Alexandre Prince de Parme &
Général Lieutenant et Cap. genl

A tous lieutenans, gouverneurs, chefs, commandans & autres
Cap^{tes} Esquiers, Forgerons, Condottiers, et autres
Officiers de gens de guerre, et a tous soldatz d'ici
Roy mesme. Tant a cheval que de pied, de quelle
nation qu'ils soient, aux quels ces lettres seront
monstrées; salut et dilection. Sçavoir nous
faisons, que a la supplication que faite nous
a esté de la part de Messrs du chapitre de l'église
de Lambert, a l'égard de nous desirans les gratifier
pour bons services de sa Ma^{te} nous au nom et
de la part d'icelle prions, et mis, perçans et mettons
par ceste, en sa protection et sauvegarde
speciale et ord. Le village de Lith situé pres
Boisleducq appartenant a lad^e église de l'ég^l
ensemble les habitans, maisons, et notamment
celle de Peter Maess folleur illecq gens, bestiaux
meubles et autres biens quelz neques soient
ordonnant au nom de sad^e Ma^{te} bien expressim
et a ceteris, et a chascun de nous enbaill^e son
et selonc a lui appartenra, qui n'aura a loger,
ou souffrir loger au village de Lith en
lad^e maison de Peter Maess sans nre

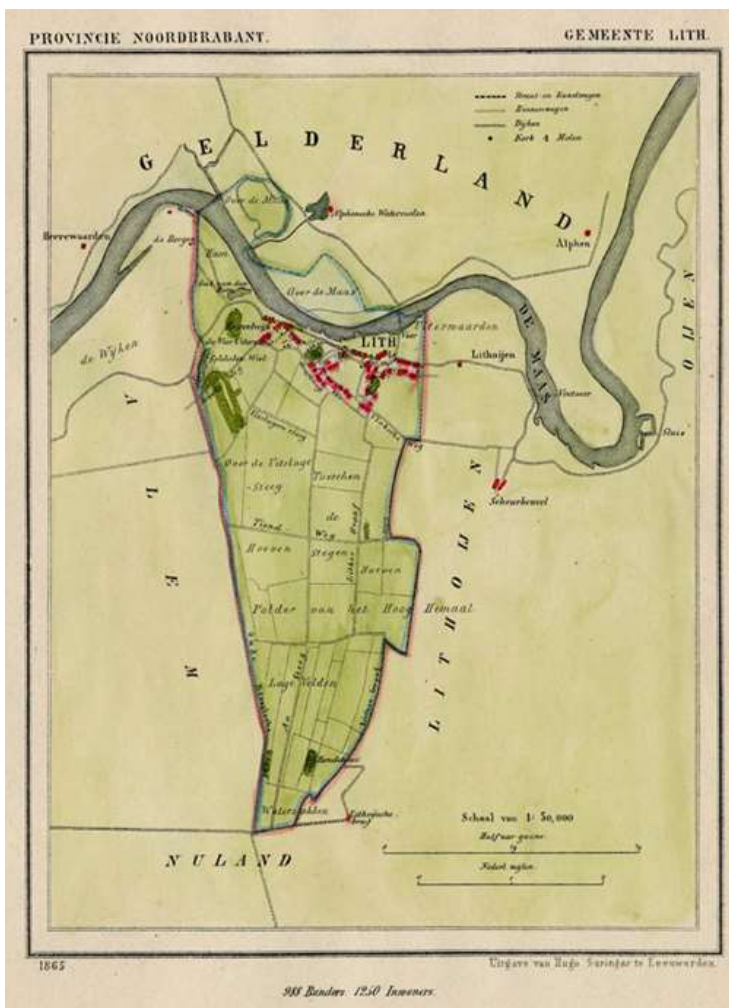
ordonnance ou expres commandement ne y faire
ou souffrir estre fait aucune violence, force
violence, nuiz, oppression, faulte, injustice, ou
autre chose nuiz. Sur peine d'incourir
l'indignation de sa Ma^{te} et d'estre puni
comme infameur de la sauvegarde d'icelle
Et a fin que personne ne puisse prendre
cause d'ignorance de ceste. Jure sauvegarde
Nous avons consenti, et accordé, convenus et
accordés par ceste, que lon print et pourra
mettre et afficher au village de Lith, et
sur lad^e maison de Peter Maess nos
bastons et pennons aux armes de nre armee
Donné a Visé sus Hainaut le 10e jour et
quel secret de sa Ma^{te}. Given en presence
le xxviiie jour de Decembre 1578. Signe
Alexandre et plus bas Par ordonnance de son
Ex^{te} et saige Berthe - iv

Bekendmaking van veldheer Alexander Farnese "aan alle luitenants, kapiteins, voorboden, opzichters en andere officieren van de strijdkrachten en aan alle soldaten van de koning [te weten Filips II], zowel te paard als te voet, ongeacht van welke natie". De heren van het kapittel van de kerk van St. Lambert in Luik hadden Farnese gesmeekt om het dorp Lith bij 's-Hertogenbosch, dat onder die kerk viel, in de strijd te sparen. Hij dankte de kapittelheren "als goede burenen van Zijne Majesteit" en gaf namens de koning speciale bescherming en vrijgeleide aan inwoners, huizen (vooral dat van Peeter Maess, tolgaarder), mensen, beesten, meubels en andere goederen in Lith. Zij moesten gevrijwaard blijven van "leed, plundering, geweldpleging, onderdrukking, vertrapping, aanranding, of andere laagheden". Wie deze voorschriften toch schond, haalde de verontwaardiging van Zijne Majesteit op zijn hals en werd gestraft. Om naleving van de bepalingen te bereiken, werden deze in het dorp getoond en op het huis van Peter Maess bevestigd.

De positie van Lith en die van enkele andere heerlijkheden in de omgeving (zoals die van Ravenstein) week af van de meeste Brabantse dorpen. Lith was onderdanig aan het Kapittel van St. Lambert in Luik. Na de vrede van Münster in 1648, waarbij Spanje de onafhankelijkheid van de Republiek der Verenigde Nederlanden erkende, werd het noordelijke deel van Brabant onder rechtstreeks gezag van de Staten-Generaal van de Republiek geplaatst. Het domkapittel bleef evenwel heer van Lith en natuurlijk ontstond er een conflict over de vraag wie het nu eigenlijk voor het zeggen had in het dorp. Na langdurige onderhandelingen werd het geschil in 1671 beslist: de bisschop van Luik behield de heerlijke rechten, maar deed afstand van de souvereiniteit van Lith en andere bezittingen aan de Staten-Generaal van de Verenigde Nederlanden. De situatie in Lith was sindsdien geheel gelijk aan die in de rest van Staats-Brabant, met reeds aan het begin een korte onderbreking: in 1672 werd de Meierij voor korte tijd door Franse troepen bezet en opnieuw hadden de Staten-Generaal geen greep op Lith.

Brabant in het algemeen en zeker Lith in het bijzonder hebben veel te stellen gehad met oorlogen, waarover op deze plaats niet te veel zal worden uitgeweid. Vermeld zij dat het leger van de Staten-Generaal in 1641 en 1643 zijn vergaderplaats had in Lith en in Lithoijen, waarvan men zich de weerslag op het dagelijkse leven van de dorpelingen gemakkelijk kan voorstellen. De al genoemde inval van de Franse troepen in 1672 bleef natuurlijk niet zonder gevolgen. Om het land beter te kunnen verdedigen, werden grote stukken onder water gezet; bij Lith werd de dijk doorgestoken, zodat het water tot bij Geffen en Nuland stroomde. Lithoijen, Kessel, Maren, Alem en Empel zouden tot 1673 onder water hebben gestaan.

Sommige Lithenaren zijn gevlucht, zoals Jan van Collema, secretaris en schoolmeester van Lith, en dominee Bartholomeüs Roeffs. Pas 'als de Franschen begonde te verliezen' werd weer aangetekend wie er bij de (nieuwe) dominee in ondertrouw werd aangenomen.

De inval van het Franse leger in 1794 bracht met zich mee dat in het daaropvolgende jaar de troepen 19 weken in Lith gelegerd waren. En goederen hadden zij natuurlijk ook nodig. Voor 11.907 gulden (omgerekend in 2004 bijna € 92.000) gaven de schepenen in 1797 niet minder dan 90 obligaties uit aan inwoners in verband met "gedane leverantien en diensten aan de Franse arméén in het land in 1794 en 1795". Ook de naam De Bijl komt hierbij enkele malen voor, zoals één van de gebroeders Jan Baas de Bijl voor 143 gulden (€ 1.100 in 2004), Jan Peter Goossen (1731-1807) voor bijna 1.065 gulden (€ 8.200) en zijn zoons Peeter (1762-1822) voor 118 gulden (€ 900) en Gijsbert (1767-1825) voor 228 gulden (€ 1.750).¹⁹ Bovendien betaalden de Fransen met assignaten (papiergeld), die slechts bij diezelfde Fransen besteed konden worden. In 1798 gingen enkele Lithenaren - onder wie een paar De Bijls - hierover klagen bij de gemeente; het in feite waardeloze geld werd in een grote zak verzameld en naar het gewestelijke bestuur van 'Bataafs Brabant' gebracht.

De Kerk in Lith en omgeving

De contrareformatie

Vanaf 1559 viel de Meierij kerkelijk onder het in dat jaar opgerichte bisdom 's-Hertogenbosch. Naast zes andere bisdommen ressorteerde Den Bosch onder het aartsbisdom Mechelen. Deze indeling vloeide onder ander voort uit het Bourgondische eenheidsstreven: door een nationaal georganiseerde kerkprovincie zou de invloed van buitenlandse bisschoppen (en vorsten!) kunnen worden tegengegaan. De nieuwe indeling werd in de bul *Super Universas* [*Super Universas is de in 1559 uitgevaardigde bul waarin paus Paulus IV een hervorming van de bisschoppelijke hiërarchie beschreef*] gemotiveerd als noodzakelijk om de 'ketterij' van het protestantisme uit te roeien en de 'misbruiken' in de katholieke kerk tegen te gaan, die voor een groot deel voortvloeiden uit de grote omvang en de ondoelmatige indeling van de bestaande diocesen. In sommige katholieke kringen, zoals in de kloosters en de kapittels, bestond verzet tegen de nieuwe indeling, maar het doorbreken van de oude bestuursstructuren bleek een doeltreffend instrument voor de herleving van het katholicisme.

Het katholieke hervormingsprogramma werd vastgesteld op het Concilie van Trente (1545-1563) [*Zoals reeds vermeld hebben wij hier de DTB-registers aan te danken*].

Aanvankelijk werd gehoopt op hereniging met de protestanten, maar in 1563 werd de scheiding tussen katholiek en protestant als definitief beschouwd. Het Concilie leidde niet alleen tot een offensief tegen dissidenten (vandaar de naam contra-reformatie), maar ook tot de beëindiging van de tekenen van verval in de katholieke kerk en de misstanden bij de clerus. Een voorbeeld hiervan is dat priesters er een heus gezinsleven op nahielden. Volgens een akte uit 1558 had de Lithse priester Jan Henrixssen van Lent ten minste vier kinderen! Gelet op de doelen van het Concilie kan net zo goed worden gesproken van katholieke reformatie, want ook de katholieke kerk was op zoek naar de bronnen van het geloof, naar zuivering en vernieuwing.

Op lokaal niveau vormt de parochie de kleinste eenheid in de kerkorganisatie. In 1571 telde het bisdom Den Bosch 194 parochies, verdeeld in 10 dekenaten. Aan het hoofd van de parochie stond de pastoor, daarbij in zijn werkzaamheden als zielzorger geassisteerd door een of meer kapelaans. De materiële zaken met betrekking tot de uitvoering van de eredienst en het onderhoud van kerk, kerkhof en pastorie werden waargenomen door de koster, die soms ook schoolmeester was. Een pastoor kon een meid in dienst hebben voor de dagelijkse zorg voor het huishouden. Voorts had elke parochie een aantal kerkmeesters, die het kerkbestuur (de zo genoemde kerkfabriek) vormden, en enkele bruers en quesels: leken die in de zielzorg assisteerden.

De plattelandsbevolking in de zestiende eeuw kreeg geestelijken toebedeeld die vertrouwd waren met haar cultuur, maar die minder onderlegd waren dan de hogere clerus, die niet in de zielzorg actief was. Ondanks de vele tekortkomingen die in de bronnen vermeld worden, heeft het overgrote deel Giuseppe Maria Crespi: De communie van Meierijse clerus zich volgens toenmalige normen behoorlijk gedragen. De geestelijkheid uit het begin van de zeventiende eeuw stond op een hoger moreel en intellectueel peil dan een halve eeuw tevoren. Het bisdom Den Bosch had immers tussen 1571 en 1629 met onderbrekingen een seminarie. Na de opheffing ervan volgde een aantal studenten de priesteropleiding aan andere seminaries.

Er ontstond een nieuwe generatie priesters die doordrenkt was van de Trentse geest; 'misstanden' en corruptie onder de geestelijkheid kwamen nauwelijks meer voor. In de eerste helft van de zeventiende eeuw bestonden er geen langdurige hiaten meer in de zielzorg. Toen de parochies deskundiger werden geleid, konden de gelovigen beter in de gaten worden gehouden, Er werd gecontroleerd of men wel de geloofsplichten vervulde en wel voldoende orthodox was om niet tot bijgeloof te vervallen?

De katholieke kerk wilde wereldse volksvermaken op heilige dagen tegengaan. De vrije tijd moest niet aan wereldse bezigheden, maar aan de heiliging van de Dag des Heren worden besteed. Gedurende de zondag moesten de gelovigen beziggehouden worden met godsdienstoefeningen naast de Heilige Mis, of met zondagscholing. De pastoor van Lith, Handrick Goossens Smits, drong er in 1617 op aan "dat er Lof gehouden zal worden en dat er middelen gevonden moeten worden om op zon- en

feestdagen godsdienstonderricht te geven, omdat de jeugd rondzwerft over de straten en het op drank gemunt heeft". [*Is het nu anders ?*]

Huwelijk en seksualiteit in de katholieke kerk

Het laat-middeleeuwse canonieke huwelijksrecht stelt dat gezien het sacramentele karakter van het huwelijk, de echtgenoten bij wederzijdse belofte van trouw rechtstreeks de goddelijke genade ontvangen. De geestelijkheid speelde een passieve rol in het huwelijksritueel. De priester stond in het kerkportaal, voor de deur, en zag slechts toe op de juiste uitvoering van de verbintenis. Het huwelijk vond, zoals vele andere rechtshandelingen, plaats in het bruidsportaal "voor de deuren van de kerk". Sinds het Concilie van Trente was een huwelijk alleen geldig als het was gesloten ten overstaan van de pastoor en twee getuigen. Voortaan moest ook een huwelijksregister worden bijgehouden. In 1614 werd de huwelijksliturgie verplaatst van het voorportaal naar het altaar in de kerk. De toenmalige bisschop van Den Bosch heeft in 1572 een *Manuale pastorum* laten verschijnen, waarin aan de hand van voorgeschreven Latijnse formules de liturgie van doop, kerkgang, biecht, communie, zalving, begrafenis, huwelijk en verloving geüniformeerd werd. De bruidegom werd tijdens het huwelijk geacht te zeggen: "Ik, N., in presentie van getuigen beloof mijn trouw te geven aan u, N., die ik hier bij de hand heb, en u te nemen als mijn wettige huisvrouw". Veertig jaar later verscheen een Romeins rituale.

Ook de bruiloften waren gereguleerd. Karel V bepaalde in 1531 dat bruiloften niet langer dan één dag mochten duren en dat alleen de wederzijdse verwanten tot een maximum van twintig personen mochten worden uitgenodigd. Zijn zoon Filips II voegde hier in 1589 aan toe dat op boerenbruiloften officieren aanwezig zouden zijn om de openbare orde te bewaren en dat meegebrachte steekwapens verbeurd-verklaard zouden worden. De aartshertogen Albert en Isabella van Oostenrijk bepaalden in 1612 dat bruiloften en kraam-feesten in de Meierij verboden waren. De 'geefbruiloften' en 'schatkramen' veroorzaakten nauwelijks te dragen lasten voor de ingezetenen, zodat die hun schulden moeilijk konden afbetalen. Zowel de organiserende familie als de gasten moesten soms leningen afsluiten om te kunnen trakteren en geschenken te geven.

Op de seksualiteit had de katholieke kerk een pessimistische visie. Zowel voorechtelijke als huwelijkse seks werd geassocieerd met vuil en dieren. In preekboeken, catechese-handboeken en biecht-instructies komen omschrijvingen voor als "vuyligheyt bedryven", "stinkenden genegentheden", of "beestagtige driften". Wellustige echtelieden worden "muyl en peert" genoemd. In de achttiende eeuw werd er door sommige geestelijken genuanceerder gedacht over seksualiteit: ook al konden echtelieden geen kinderen meer voortbrengen, dan kon de coïtus nog wel een middel zijn om de huwelijksband te versterken. Opmerkelijk genoeg baseerden zij zich daarbij op de leer van de drie goederen van het huwelijk van kerkvader Augustinus, waartoe kinderen, trouw en de onverbreekbare sacramentele huwelijksband behoorden.

Katholieken op de tweede rang

De inname van 's-Hertogenbosch door het Staatse leger onder leiding van prins Frederik Hendrik in 1629 leidde uiteindelijk tot grote veranderingen voor de katholieken in noordelijk Brabant. De katholieke bevolking van Staats-Brabant werd verondersteld te sympathiseren met het zuiden en daarom zou zij staatsgevaarlijk zijn. Na de Vrede van Münster in 1648 hadden de Staten-Generaal het voor het zeggen in dit gebied.

In datzelfde jaar werd door de Staten-Generaal "(...) geaccordeert ende vast gesteldt de Reformatie vande Meyerije van s'Hertoghen-Bosch ende suyveringhe der selver van allerley afgoderye en Superstitie, welke Reformatie met den eersten sal dienen bevordert, soo door het removeren van de Roomsche priesters ende Geestelijckhey, als stellen ende introduceren van Ghereformeerde Officieren, ende een notabel getal van Godsalighe, geleerde ende ervaren Predikanten, die door een suyvere leere, Godvruchtighen wandel ende vriendelijcke conversatie, die verdwaelde menschen uyt de duysternisse des pausdoms mochten over-brengen tot 't Licht des heyligen Evangeliums (...)"

De Staten-Generaal geven tegelijkertijd toestemming aan de classis (in de organisatie van het kerkbestuur bij de hervormde kerken is dat een onderdeel van een provincie) van 's-

Hertogenbosch om veertien predikanten in de Meerij te beroepen; ook machtigden zij de Grote Kerkelijke Vergadering in Den Bosch om twee en dertig dominees in het gebied aan te stellen. In deze vergadering, die een half jaar geduurd heeft, keerde men zich tegen de openbare uitoefening van de katholieke godsdienst, maar ook tegen de schutterijen vanwege hun katholieke gebruiken, de afbeelding van heiligen en 'aanstootgevende' spreuken op hun banieren en eveneens tegen de kruisbeelden en kapelletjes langs de wegen. Hierdoor raakten de katholieken hun kerk aan de gereformeerden kwijt en moesten zij noodgedwongen de mis in een kerkschuur houden.

Ook de materiële positie van het katholicisme in de Meerij werd voor een groot deel afgebroken. De geestelijke goederen werden onteigend. Priesters konden wel een beroep doen op een alimentatieregeling die de Staten-Generaal op aandrang van Spanje bij de vredesonderhandelingen ingesteld had. Zo konden katholieke geestelijken in hun woonplaats verblijven en een tegemoetkoming in hun levensonderhoud ontvangen. Zolang de betreffende geestelijken zich koest hielden, werden ze betaald uit dezelfde bron als de protestantse dominees.

Regels voor het huwelijk

Na de Vrede van Münster werden de in de retorsietijd (1629-1648) door katholieke priesters gesloten huwelijken erkend, om verwarring en rechtsonzekerheid weg te nemen. Daarna moesten echtelieden voor magistraat of predikant huwen. De bevestiging van het huwelijk door predikant of magistraat gebeurde doorgaans op dezelfde dag als het katholieke huwelijk, in de Staatse tijd (1648-1795) meestal op zondag. Het hertrouwen door priesters bestonden bij de gereformeerden bezwaren, omdat priesters de huwelijken die niet voor hen gesloten waren als onwettig beschouwd werden. Omgekeerd erkenden predikanten de huwelijksinzegingen van priesters niet.

In 1656 kondigden de Staten-Generaal het 'Egt-reglement over de steden ende ten platten lande, in de heerlijkheden, ende dorpen staende onder de Generaliteyt' af. In deze regeling werd gedetailleerd ingegaan op de juridische en maatschappelijke aspecten van het huwen: ondertrouw, huwelijksafkondigingen, de huwelijksluiting, de daarbij behorende vereisten, zedelijkheidswetgeving, echtscheiding etc. Net als de Politieke Ordonnantie van 1580 voor de 'gewone' gewesten van de Republiek, maakte deze een einde aan de plaatselijke en gewestelijke regelingen.

Jan Steen, *Stoeiend paar (1660-1663) - het gesloten vogelkooitje gaf de aanwijzing dat de afgebeelde vrouw nog maagd was*

In de Republiek behoorde het huwelijksrecht tot het domein van de wereldlijke overheid, aangezien de gereformeerde kerk het huwelijk niet als sacrament beschouwde, in tegenstelling tot de katholieke kerk. Essentieel was de wederzijdse trouwbelofte, die door de magistraat of predikant moest worden bevestigd.

Bruid en bruidegom werden door de predikant in ondertrouw aangetekend en na drie algemene bekendmakingen ('proclamaties') in de huwelijks staat bevestigd, als dat niet door de plaatselijke schepenen gedaan was. Trouwen voor de predikant werd gelijkgesteld aan een wettelijk huwelijk. Meneer pastoor kon een huwelijk

dan wel inzegenen volgens zijn religie, gewettigd was het daardoor in het geheel niet. Dit verklaart waarom veel katholieken in die tijd voor de dominee getrouwd zijn, ook De Bijls in Lith, want het dorp had een eigen dominee en een heuse Nederduits-gereformeerde kerkeraad.

Als een priester toch echtelieden huwde, werd hem officieel de vestiging in zijn standplaats ontzegd en vervielen zijn rechten op alimentatie. Bij herhaalde overtredingen zou hij verbannen worden. Het op deze manier getrouwde paar moest een boete van 100 karolusgulden betalen. Eerder, in 1643, was het priesters verboden een huwelijk te sluiten zonder voorafgaande aantekening en drievoudige

proclamatie bij raadhuis of kerk. Priesters werd verweten dat zij huwelijken sloten zonder er zich van te vergewissen of er mogelijk beletselen voor een huwelijk bestonden.

De Politieke Reformatie in de Meierij

De Staten-Generaal voerden in 1660 het 'Reglement, Op de Politijcque reformatie inde Meyerije van 's-Hertogen-Bosch, ende andere Quartieren van gelijcke natuyre, onder de Generaliteyt gehoorende' in. De gereformeerde godsdienst moest worden verbreid, de dominees, (gereformeerde) schoolmeesters en alle belijders van het ware geloof moesten worden beschermd en onwilligen moesten worden gestraft. Drossaards, schouten, secretarissen, schepenen, borgemeesters, moesten allen de gereformeerde religie hebben, een eed afleggen en die op straffe van afzetting volgen. Rooms-katholieke ambtsdragers op alle niveaus moesten van hun functie ontheven en door gereformeerden (in de oorspronkelijke betekenis) vervangen worden. Deze laatsten onderscheidden zich niet alleen door hun (andere) 'ware geloof', maar ook doordat zij van elders kwamen, zodat een calvinistische bestuurlijke en rechtsprekende elite als indringer boven de plaatselijke katholieke bevolking kwam te staan.

Alle politieke ambten waren voortaan voorbehouden aan gereformeerden, tenzij die niet beschikbaar waren. Er waren echter niet altijd voldoende protestanten om alle bestuurlijke en rechterlijke posten te bezetten. Daartoe werden dan bekwame en gematigde katholieken uitgekozen. Zo waren er in Lith vanaf het midden van de zeventiende eeuw ook veel paapschen, onder wie ook De Bijls en aanverwanten, die (weer) op het pluche van de schepenenbank zitting konden nemen.

In het Reglement op de Politieke Reformatie van 1660 werd bepaald dat de ambtenaren die met een katholieke vrouw trouwden, hun ambt zouden verliezen. Het verbod werd veelvuldig overtreden en in 1768 herhaald. Crypto-katholieken mochten immers niet tot ambtelijke functies doordringen.

De belangrijkste ambten bleven in handen van protestanten, maar vooral in de schepenenbanken nam het aantal katholieken toe. Al zou het voor rijkere en bekwame katholieken met bestuurlijke ambities aantrekkelijk zijn om zich te bekeren tot het protestantisme, de meeste katholieken bleven trouw aan hun geloof. Zij waren niet zozeer immuun voor het calvinisme door de contrareformatie, als wel katholiek uit gewoonte; het katholicisme was immers nauw vergroeid met het volksleven en de alledaagse routine. Het calvinisme zal als factor van buitenaf weinig wervende kracht hebben gehad onder de katholieken.

De aanval van de Republiek via de zee door de Engelsen en over land door de Fransen maakten 1672 tot 'het rampjaar' in de 'vaderlandse' geschiedenis. De inheemse katholieken zagen de bezetting van de Meierij door de Fransen evenwel met een geheel andere blik: er was religieuze vrijheid. Voor de katholieken aan de Maaskant duurde die echter maar kort; de Franse en andere vreemde troepen werden door het staatse leger verdreven en het proces van protestantisering begon opnieuw.

Het katholicisme hersteld

Het duurde tot de inval van het Franse leger in 1794-1795 dat de katholieken als zodanig erkend werden en zij hun religie openlijk belijden konden. De grondwet van 1798 proclameerde de vrijheid van godsdienst en de scheiding van kerk en staat. Kerkgebouwen zouden worden toegewezen in overeenstemming met het plaatselijke bevolkingsaandeel per geloof.

Toch pasten vanaf ongeveer 1680 katholieken en protestanten zich in de Meierij steeds meer aan elkaar aan. Het katholieke leven in de parochies ging officieel achter gesloten deuren verder, maar in de maatschappelijke praktijk relatief openbaar en ongestoord. Tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806) en in de Franse Tijd (1806-1810, 1810-1813) werden de confrontaties tussen de geloven heviger, vooral als gevolg van de naasting van de oude parochiekerken door katholieken rond 1800.

Overstromingen en ander ongemak

En dan die Maas. Als tolplaats mocht Lith dan enige status hebben bereikt, zijn ligging aan een wispelturige rivier maakte het dorp kwetsbaar. In het begin van de 14de eeuw werd de bewoonbaarheid van het Maaskantgebied in belangrijke mate bevorderd door de aanleg van dijken, die dorpen en landerijen konden beschermen tegen het water van de Maas. Helaas kon het smalle en kronkelige riviergebied bij zeer hoge waterstanden niet al het water verwerken. Vaak braken de dijken door. Op deze plaatsen ontstonden kleine, diepe plassen, de 'wielen'. De meeste ervan zijn in het begin van de 20ste eeuw gedempt.

Teneinde het lage gebied ten oosten van 's-Hertogenbosch tegen al te hoge waterstanden te beschermen, kwam men in de late middeleeuwen ertoe nabij het dorp Beers het overtollige water over verlagingen in de dijk, de zogenoemde overlaten, te laten wegstromen. Dwars door de landerijen van het Maasland kwam dit water bij 's-Hertogenbosch in de Dieze uit. In de 17de eeuw ging deze Beerse Overlaat steeds vaker werken. Soms stonden tot in juni de polders en dorpen blank. Uiteraard ging dat ten koste van de landbouw en dus van de welvaart in het Maasland. De kanalisatie van de Maas tussen 1930 en 1940 bracht verbetering in de afvoer van het rivierwater en maakte de Beerse Overlaat overbodig.

De hele Maaskant had regelmatig te lijden onder overstromingen. Tussen 1608 en 1697 worden er zeker veertien in documenten genoemd, tussen 1707 en 1795 ten minste tien.

Eén daarvan, in 1658, geeft een goed voorbeeld van wat er kon gebeuren. Op 2 en 3 maart van dat jaar waren er verschillende dijkbreuken. In de Nieuwedijk was een stuk weggeslagen van ongeveer 200 meter lang en twee tot vier meter diep. De secretaris van Lith vermeldde:

"(..) bij Jenneke de Naijster & op het kerckhoff sijn verscheijde putten & gaten gelopen & de dooden uijt de graven gedreven, de kerckmueren aen stucken geslagen door de kragt vant water, Item boven het kerckhoff op twee plaetse waer van op d'eene plaets een huijsken inde Wiel is gelopen, tegens over de Litse meulen sijn mede twee doorbraken in den dijck, ende noch op verscheijde plaetse soo bij de huijse opden dijck als tegen de meule tot de kerckhoff toe heeft het water lancx henen over de dijcken gelooopen & een groot gedeelte affgespoelt, & oock op verscheijde plaetse (...) de meeste huijse aen stucken geslagen de wande & muere uijtgespoelt & veel beeste door noot gestorven & verdroncken Het voijer hoy & koren inde schueren & bergen bedurven oock veel landt met sant beschoten & het winter coren opt velt verdroncken (...)"

Poëtisch en dramatisch wordt het bericht beëindigd met:

"Gans Maeslandt wel beclagen mach de derde maent den tweden dagh."

Een overstromingen, in de nacht van 31 december 1833 op 1 Januari 1834, werd als volgt beschreven.

In den avond van den 4den Maart liep het Maaswater, door een ijsverstopping in zijn loop gestremd, dermate op, dat het ter hoogte van bijna een el, en groote ijsschotsen met zich voerende, over den dijk stroomde, zoodat aan dezès behoud niet toedenken viel. Het hoogst ongelukkig gevolg was dan ook, dat in den opvolgenden nacht, in het midden van het dorp een zware doorbraak (105 ellen lang) viel in de z.g. Toldijk, waardoor zeven personen jammerlijk het leven verloren. Verder werden 34 huizen vernield en 72 huizen zwaar of licht beschadigd, zijnde alle woningen van personen, die buiten staat waren om door eigen middelen deze te herstellen.

Aan de Vrouwenstraat waren ongeveer alle huizen weggespoeld. Groot was dan ook de ramp de gemeente Lith overkomen, maar groot was ook de hulp, die samengebracht werd, dank zij de maatregelen door Koning Willem III genomen. Zijne Majesteit de Koning heeft zich zelfs twee keer in eigen persoon van de Grootte der ramp komen overtuigen. Een commissie word ingesteld om den nood zooveel mogelijk te leenigen. Voor moedig gedrag bij deze watersnood word bij Koninklijk Besluit van 16 Juli 1855 aan A. Nefkens, visscher, de zilveren en aan

Kruierend ijs op de maas bij Lith

W. Schuylenburg, G. Romeynders en J. van Dinther, allen wonende te Lith, de bronzen medaille toegekend.

De herstellingswerkzaamheden aan de Maasdijk werden aangenomen voor f 51200,- en behoorlijk tot stand gebracht. Het Rijk droeg hierin f 35000,- bij. Eveneens werd een provinciale bijdrage verstrekt. Voor verschillende gezinnen moest voor woningbouw elders binnen de gemeente stukjes grond aangekocht worden. De z.g. "Nieuwe Buurt" is toen der tijd ontstaan. Verzuimd werd toen om tegelijkertijd

van die buurt een uitweg naar een openbare weg te maken. Hierin werd in 1879 voorzien. Bij raadsbesluit van 10 November 1879 werd besloten tot aankoop van diverse stukjes grond voor aanleg van een openbare weg ten behoeve van die genoemde buurt. De nieuwe weg werd gelegd over het voetpad vanaf de "Nieuwe Buurt" langs het erf van van Erp, naar den Provincialen grindweg.

Het zal voor de boeren niet altijd gemakkelijk zijn geweest om het hoofd boven water te houden. Door de overstromingen derfden zij opbrengsten en had het soms weinig zin om de kwaliteit van de landerijen te verbeteren, zeker als het pachtgrond betrof: het contract werd immers gewoonlijk na vier jaar beëindigd. Als gevolg van hevige wateroverlast (in Lith zouden ongeveer 170 hectare blank hebben gestaan) in de eerste maanden van 1697, brachten de landerijen nauwelijks meer iets op. Samen met andere dorpen aan de Maaskant als Rosmalen, Lithoijen, Kessel, Maren, Alem en Empel, diende Lith een verzoekschrift in bij de Staten van Holland om twee jaren te worden ontheven van verponding.

Soms stond het land ook door de mens blank. De oorlogsinundatie van 1672 is daarvan een goed voorbeeld. Rond 's-Hertogenbosch werd het land onder water gezet. Bij de stad legde men dammen in de Dommel en de Aa om het water op te stuwen. De Dieze werd bij het fort Crèvecoeur afgedamd. De erlangs lopende kaden zouden worden doorgestoken. Eerst toen de langdurige droogte werd gevolgd door een regenperiode vormde zich rondom 's-Hertogenbosch een grote watervlakte, die in het westen aansloot op de inundatie van het land van Heusden. Toen de Fransen 's-Hertogenbosch wilden belegeren, probeerden zij platboomde vaartuigen te gebruiken, maar deze raakten aan de grond. Bij Heusden was het al niet anders en de Fransen trokken zich terug. Om het gebied ten noord-oosten van 's-Hertogenbosch te inunderen, stak men de Maasdijk bij Lith door. Het water verspreidde zich zuidwaarts tot bij Geffen en Nuland. Krachtens een resolutie via de Staten van Holland lagen Lithoijen, Kessel, Maren, Alem en Empel tot in 1673 in het water. In oktober 1672 werd deze inundatie nog verder oostwaarts uitgebreid, doordat van Ravenstein uit de Groene Dijk werd doorgestoken. Zo kwamen nog 14.000 morgen van de Meierij onder water te staan.

Naast problemen als sociale achterstelling van de katholieke inwoners, hoge belastingen, dalende prijzen van landbouwproducten, hinder door oorlogshandelingen en telkens terugkerende overstromingen, kende de bevolking van Lith ook incidentele rampen. Zo woedde er in 1727 "(...) een seer vehementen brandt waar-door ontrent in een uer tijts een en twintig huysen (welke verdeelt waeren in een en dartigh wooningen), seven schueren en drie coorenbergen tot assen sijn verteert (...)".

Tien jaar later vernietigde een hagelbui het meeste van het graan op het land; wat overbleef, was de moeite van het oogsten niet meer waard. Uit een elf kantjes tellende 'Lijste off memorie van alle en een ijgelyk ingesetenen deser Heerlijkheijt Lith haare beesten door den pestilentielle siekte in den jaare 1745 gestorven' blijkt dat 501 dieren de veepest in dat jaar niet overleefd hebben. Vijfentwintig jaar later stierven door een andere veeziekte 284 dieren en 64 werden er ziek. Ook de mens is vatbaar voor besmetting: in de zomer van 1796 werd het dorp getroffen door een pokkenepidemie. Dertien personen bezweken eraan, daarbij waren ook kinderen /kleinkinderen van de in dit document beschreven personen.

Roerige tijden in het dorp

De reeds besproken ruzie tussen **Aert** en zijn buurman, alsmede het verdwenen lijk uit de kroeg van **Aert** zijn geen op zich staande feiten. In die tijd gebeurde er wel meer in Lith en omgeving,

Brand in het pakhuis

In april 1697 ging het pakhuis van brouwer Gielis Fornaij langs de dijk in vlammen op. In de protocollen van Lith is daar een en ander van terug te vinden; de schepenbank had namelijk getuigenissen nodig om een uitspraak over de schuldvraag te doen.

Buren van de brouwer vertelden dat zij "altijd in grote bekommernis zijn geweest om te worden afgebrand door het vuur van Gillis", aangezien die daar zeer onvoorzichtig mee omging, zowel in zijn est als in zijn brouwerij. De laatste was immers van hout en had een rieten dak. De buren hebben Gillis dikwijls gewaarschuwd voor het gevaar en konden er vaak niet van slapen. Sommigen zijn wel eens van het maaien in hun veld uit angst naar huis gelopen als zij rook rond de brouwerij zagen. Aleken, de weduwe van Goossen Peters de Bijl, heeft als naaste buur de moeder van Gillis er dikwijls op aangesproken dat deze onvoorzichtig met vuur was en werd daarop telkens kwaad bejegend. Aleken was kreupel en liep met krukken in haar huis, op het erf en naar de kerk, zodat het haar meer tijd zou kosten om zich in veiligheid te kunnen brengen.

Knecht Baltus Baijens was de bewuste avond om 9 uur naar bed gegaan op de benedenste zolder van het pakhuis. Rond 11 uur werd hij wakker door de vlammen in het riet bij de vensters aan de kant van de dijk. Zowel Baltus als Gillis Fornaij, diens moeder Maria Huppe en zijn meid Lijsbeth Jans van Teeffelen beweerden dat er enkele dagen tevoren voor het laatst vuur in het pakhuis gebruikt was, op een kaars of een kandelaar na; volgens Baltus moet de brand dan ook door boosaardige mensen zijn aangestoken.

Lysken, de weduwe van Aart Crol, had als eerste de vlammen gezien. Zij waarschuwde verschillende buren om te helpen. Enkele getuigen hebben de brand van binnenuit zien ontstaan, zoals Aleken van Goossen, Dirck Gerrits, Thonis de Bijl en Dirk Janssen van Heumen; volgens Thonis en Dirk was het eerste vuur in de hoek van de eest waar Baltus sliep. Geurt Cornelissen, die in de voorgaande winter bij Gillis als knecht gewerkt had, verklaarde dat er destijds verscheidene malen brand boven in de eest geweest is. De slaappleaats van de knecht en de eest stonden in een hoek tegen elkaar en vanwege het riet was het gevaarlijk om met een lantaarn naar bed te gaan. Lijsken, de vrouw van Gerrit van Hurwen (een andere brouwer in Lith), en Beertjen, de vrouw van Antonij van Nouhuijs en zelf herbergierster in De Valck, verklaren dat Baltus die avond nog aan haar huis 'te bier geweest' en beschonken geraakt was. Hij zou later Beertjen hebben verteld dat zijn vuur vóór het pakhuis uitgewaaid was, zodat hij in het pakhuis nieuw moest maken.

"Wij sullen u den kop inhouden!"

Geweld is van alle tijd en ook Lith heeft er mee te maken gehad. Uit de Oud-Rechterlijke Archieven van Lith is af te leiden dat er in 1717 en kort tevoren een periode met veel diefstal en agressie door streekgenoten geweest is.

Een incident was de messteek door Jan van Wiggen naar ene Jonas. De aanleiding zou zijn geweest de diefstal van een hemd door deze Jonas. Op de dijk bij een krib had Goossen Nefkens een herberg of tapperij. Op een zondagochtend in mei 1717 waren Jan van Wiggen en Jonas daar. Jan zei "Daar is mij een hembt gestolen, oft drie ellen en een vierdeel linnen, en ik sie die het aan hebben". Hij wierp een pijp aan stukken en trok het mes tegen Jonas. Jacob Jansen Nefkens, een broer van de tapper, kwam met een stoel tussenbeide en joeg Jan het huis uit. Jacob liep de keuken in om een stuk hout te zoeken. Op de dijk stond Jan met een getrokken mes. "Hij heeft met hembt gestolen, ik sal hem dat wel leeren", zei hij.

Er zijn vier getuigen die Jan enkele malen met een mes hebben zien uithalen naar Jonas, zonder dat die iets zei of deed: Jacob, die in de kamer teruggekomen merkte dat Jonas naar buiten gegaan was, en drie dorpingen, die over de dijk naar de kerk liepen. Eén van hen verklaart gezien te hebben dat Jan Jonas met het blote mes over het lichaam heen sneed zonder dat de laatste zich verweerde; om met niemand ruzie te hebben, is de getuige doorgelopen naar de kerk. Een ander had later gehoord dat Jonas weer in het huis van Goossen gegaan was en gezegd had: "Daar ben ik alsoo gesteecken van Jan van Wiggen".

Jonas had inderdaad een steek "even boven de navel penetrerende, welke niet zonder perikel is van zijn leven te verliezen", zoals de chirurgijn van Lith, Jan Spierings, heeft verteld. En tegenover de drossaard beweerde Jonas dat Jan van Wiggen hem op die zondagochtend had gesneden en gestoken. Durfde niemand Jan te beschuldigen?

Kandidaat voor Aso-woning

In het nieuws, Aso-woningen, mogelijk zou dit iets zijn geweest voor de echte schrik van het Maasland in die tijd. Marten Jansen, alias 'den Baron'. Alleen, of met familieleden en kornuiten, ging hij op roverspad en bedreigde hij mensen.

Marten en zijn zwager Cornelis waren in 1709 of 1710 wilgenhout aan het hakken op het land van Aleke Hendriks, de weduwe van Goossen Peter Ariens de Bijl, toen zij betrappt werden door Aleke's zoon Peter. Met de bijlen in de hand liepen ze naar hem toe. "Schelm, wij sullen u den kop inhouden!" en Peter kon zich redden door weg te lopen, maar kreeg wel een houw van Marten's bijl van achteren in zijn kleren. Daar liep Hermen Hendrik Bants. Peter zei tegen hem: "Sij doen mij geweld en hakken mijn goet aff". Marten gooide de kont tegen de krib: "Nu sal ick de willigen affhouwen en vragen t u niet". Hij ging verder met het afhakken en niemand die hem kon tegenhouden. Marten kon blijkbaar niet verdragen dat hij op zijn daad aangesproken was, want dezelfde avond sprong hij met het blote mes het huis van Peter de Bijl binnen en dreigde deze te zullen doodsteken.

In Dreumel klopte Marten Jansen tijdens een harde winter in die tijd bij Metje Lamberts van den Heuvel en haar man aan. Metje deed open en Marten zei dat hij "schier versteven was van de koude en sneuw". Eenmaal binnen viel hij sterk uit met dreigementen: "Ik ben uijtgesonden van Dirk Hak en Jan Hak en ik heb ordre om u alle doot te schieten omdat gij een peert tot Lith hebt gebragt dat d'worm heeft (...). Ik sal u alle doot schieten soo gij mijn geen contentement geeft". Reeds gewapend met een snaphaan en een getrokken mes, hield hij ook nog een grote tang vast, die hij in huis bemachtigd had. Metje was van schrik bevangen, maar om hulp roepen had geen zin, want zij woonde te ver van de andere huizen vandaan. Haar man was inmiddels van het bed gekomen en met een sabeltje bracht hij Marten tot rede; bij verrassing pakte hij Marten bij het hoofd, die het voor gezien hield.

Messentrekkerij op een boerenkermis

Aan het einde van 1716 of aan het begin van 1717 is Marten Jansen met een getrokken mes het huis van Jan de Bijl en zijn vrouw binnengedrongen om geld af te dwingen. Met 'goddeloze woorden' dat zij die avond zouden sterven heeft Marten tot drie keer het mes geheven. Om erger te voorkomen, hebben ze hem maar geld gegeven.

In dezelfde tijd is de Baron vloekende en tierende bij Huijbert van Heusden binnengestormd: "Hier heb ik het in mijn sak daar sal ik uwen soon Gielen mede dootschieten, soo ras ik hem krijgh, off ik sal hem uijt den aak schieten op de Maas als hij uijt vissen vaart, al waren er hondert menschen bij".

In de herberg van Gerrit van Alem te Kessel werd Marten aangesproken door Lambert van Alem: "Waarom Marten hebt gij dat schoone hout van mijn willigen af[ge]houwen, oft gestolen?" Marten zei dat het gelogen was en of Lambert dat dan wel gezien had, maar die had het slechts van horen zeggen. Einde gesprek. Later wandelde Lambert naar huis samen met Dielis Coolen op diens paard en Tomas Peters achterop. Zij merkten zij gevolgd werden door Marten, met een pistool in de hand. Hij liep op Lambert af en zei: "Daar sal ik u mede dootschieten". Dielis kwam tussen hen in rijden en pakte Marten het pistool af. Hij gaf het pas terug nadat Lambert gevlucht was. Dielis had het blijkbaar verbruid bij Marten, want die kwam met een pistool of meer pistolen op zijn borst naar Dielis huis en dreigde tegen zijn knecht: "Hier heb ik se daa sal ik uwen baas Dielis Coolen mede doot schieten". Doch die was niet thuis en Marten is vertrokken.

In de herfst van 1716 was de tuin (in de oorspronkelijke betekenis van omheining) van Alphen aan de overkant van de Maas aan de beurt. Volgens iemand uit het dorp hebben 'den Baron' en twee andere mannen de 60-70 roeden lange omheining afgebroken en ongeveer 170 bossen rijshout in een aak geladen.

Op een nacht in mei 1717 was er scheenhout gestolen bij Teunis Peters (de) Bijl te Lith en Hermen Jacob Baars te Kessel. De verdenkingen gingen uit naar Coen Herberts en Marten Jansen alias den Baron. In de scheenkuil van de eerste zijn 8 tot 9 stukken hout gevonden en in de kuil en in het huis van Marten Jansen 11 tot 12 zeer mooie stukken, die volgens Teunis van hem waren en die hij zelf afgehakt had.

Marten's maatje Cornelis van Duijnen had ook veel op zijn kerfstok. Rond 1711 of 1712 heeft hij iemands wilgen afgehakt. In dezelfde tijd heeft hij in iemands boomgaard de appelen afgeschud en meegenomen. Teunis Gerrit de Bijl heeft Cornelis in die tijd met groene vers afgehouden schoten zien lopen.

Rond 1714 braken een zoon en een dochter van Cornelis met het meisje 'van den rijken schoijer' Herbert de omheining van Gerrit Schuijlenburg's huis af en liepen ermee weg. Gerrit probeerde het hun te beletten, maar ze kwamen terug na het afgebroken spul weggebracht te hebben, met de woorden "Gij leeft het dat wij uwen tuyn afgebroken hebben".

In 1714 of 1715 waren de zoon en de dochter van Cornelis op iemands land het koren aan het plukken. In 1715 heeft Cornelis in Gerrit's hof de zaden uitgeplukt. In datzelfde jaar heeft Cornelis op Gerrit's land geoogst. Toen de eigenaar hem dat belette, voer Cornelis uit: "Dat sult gij u beclagen"; enkele dagen later was de omheining van Gerrit's hof weg. Ook dat jaar heeft Cornelis in de weerd van een ander hout afgebroken. Ariaan Goosens de Bijl vond Cornelis in die tijd, al hakkende aan zijn moeders wilgen. Hij wilde Cornelis weggagen, maar die dreigde een bijl naar Ariaan te gooien, "want gij mij slaat, soo sal ik u met de bijl in de huijt werpen".

In andermans boomgaard heeft Cornelis tot twee keer op één dag de perenboom naar genoeg leeggehaald. Zoon en dochter van Cornelis plukten dat jaar de garst op het land van een ander. In de winter van 1715 of tegen 1716 heeft Cornelis het spreisel van de dijk afgebroken. In 1715 of 1716 heeft hij bij iemand gerst geoogst. In 1716 plukte de zoon van Cornelis in iemands boomgaard de appelen af; de eigenaar wilde dat voorkomen, maar werd zeer brutaal toegesproken door Cornelis. In 1716 heeft Cornelis het hout van de krib of de bol tegen de Armenhof afgebroken en in juli 1717 nog eens. In diezelfde zomer heeft hij nog meer hout van de krib weggehaald.

De moord op twee vredestichters

Voorwaar, gewelddadige tijden in het Maasland! De katholieke priester in Lith begroef in 1712 Hendrik Gerards van Maaren, "gedood in Teeffelen, hier begraven" en in 1715 Denis Zegers, "neergestoken" en Jan Stevens van der Hoeven, "gestorven aan verwondingen".

In 1719 begroef de pastoor van Lithoijen Jan van Heumen van Lith, "met een mes gestoken". Over hem is meer te vertellen.

Op zaterdag 4 november 1719 ging een groepje naar de herberg van Willem Tabbers in Lith. Op een gegeven moment begonnen Jan Teeuwissen en Peter van Kessel te bekvechten. Peter daagde Jan uit het buiten met hun messen uit te vechten. Ze liepen de herberg uit, maar Jan van Heumen en Peter Steenbakker kwamen tussenbeide. Gezamenlijk gingen ze terug naar binnen, maar kort daarna was er een andere ruzie tussen Jan Teeuwissen en Peter van Kessel. Peter sloeg Jan op zijn hoofd; Jan van Heumen kwam nog een keer tussenbeide.

Vervolgens gingen Jan Teeuwissen van Osch, Jan van Heumen, Gijsbert Jan Stensen en Peter van Kessel naar de kroeg van Anneke, de weduwe van Willem Bokken. Daar brachten ze wat tijd door en tussen 8 en 9 uur 's avonds vertrokken ze. Buiten ontstond er weer strijd tussen Jan van Heumen en Peter van Kessel. Peter zei: "Willen wij nu eens?" Jan antwoordde: "Vervloekt gij ons daartoe?" "Ja", zei Peter. Een slag volgde en Jan liep er vandoor, achernagezeten door Peter.

Jan Teeuwissen en Gijsbert Stensen hadden vergeefs naar Jan gezocht. Ze troffen Peter in de buurt van het huis van Gielen van Heusden en vroegen naar Jan en of Peter hem gestoken had. Peter antwoordde dat Jan hem had gesneden, maar dat hijzelf was ontkomen en zijn mes niet had getrokken.

De volgende ochtend vonden twee Lithenaren Jan van Heumen's lijk bij het huis van Gielen van Heusden, met de voeten omhoog tegen de Haesdijck.

Op dezelfde dag trouwde in Lithoijen Peter Janssen van Kessel met Willemke Janssen Wessinghs! Er werd een onderzoek naar de dood van Jan van Heumen ingesteld en Peter van Kessel was de hoofdverdachte. De rechtbank van Lith heeft hem tussen november 1719 en april 1720 vier maal opgeroepen om te voor te komen en zich te verantwoorden doodslag. Hij was echter al die tijd op de vlucht. Op 17 april, 1720 verbande de rechtbank Peter van Kessel van de Heerlijkheid Groot Lith "op poene van daarin komende of in handen van de Justitie genakende ten scherpen examen gebracht zal worden om na desselfs confessie gehoord gedisponeert te worden".

Peter was inderdaad een tijdlang verdwenen. Hij had gewerkt als een boerenknecht in Pruisen en was soldaat geweest, voordat hij naar de Maaskant terugkeerde.

In 1721 werd een zoon van Peter en Willemke in Lithoijen gedoopt. Zijn vrouw stierf in 1725 en het volgende jaar trouwde hij Neelke Ariens van Liempt. Het lijkt alsof Peter al die tijd in Lithoijen gebleven is.

Jaren later, in 1736, had Peter ruzie met Tonis van Rosmalen over een ruil tussen hen. Lambert van der Heuvel probeerde de twee uit elkaar te houden, maar werd door Peter gestoken. Lambert, gehuwd en vader van een kind, overleed. Peter vluchtte opnieuw van de Meierij en heeft enkele jaren rondgetrokken. In het Limburgse Well werd hij in 1743 wegens landloperij gearresteerd en uitgewezen naar de schepenbank van Den Bosch.

Peter kon niet worden veroordeeld voor de moord in Lith, omdat deze zogenaamde hoge heerlijkheid zelf recht mocht spreken in zulke gevallen. In de meeste andere dorpen van de Meierij echter, zoals Lithoijen, werden halsmisdaden voor de rechtbank van 's-Hertogenbosch gebracht. De Bossche schepenen veroordeelden Peter wegens de doodslag in Lithoijen, "regt doende, comdemneren den gevangene, dat, ter sake voorschreve gebragt sal worden ter plaatse, alwaar men hier gewoon is de executie van de criminele justitie te doen, omme aldaar door den Meester van den Scherpe Geregte met den sweerde gestraft te worden dat er de doot navolgt; den gevangene in voorschreve straffe, mitsgaders in de kosten van regt en misen van justitie comdemnerende".

Lithoijen

De gemeente Lithoijen, 1.057 ha groot, lag in het noordoosten van Noord-Brabant, aan de Maas. Het grensde verder aan de gemeenten Oijen en Teeffelen, Oss, Geffen en Lith. Naast het gelijknamige kerkdorp telde Lithoijen in ieder geval drie gehuchten:

Het Groenewoud, Scheurheuvel en Het Luttereind. Sinds 1939 maakt Lithoijen deel uit van de gemeente Lith. Op 1 januari 2011 hield de gemeente Lith op te bestaan en werd Lithoijen toegevoegd aan de gemeente Oss. Lithoijen is gelegen aan een afgesneden meander van de Maas.

Het tweede deel van de naam Lithoijen bevat het element "ooi" dat waterland, nat weiland in een riviermeander betekent. Het eerste deel, Lith (Litta in de oudste varianten) heeft te maken met het werkwoord "varen". Het is duidelijk: het is al vanouds een natte bedoening rond Lithoijen.

Lithoijen wordt voor het eerst in de geschiedenis genoemd in het jaar 991, wanneer de Franse koning Hugo Capet de eigendomsrechten van de Sint-Remigiusabdij te Reims op goederen in onder meer Lithoijen bevestigt. Hier wordt gesproken van Litta of Klein-Lith, in tegenstelling tot Groot-Lith, of gewoon Lith. De betreffende hoeve lag in Het Groenewoud, tussen Lith en Lithoijen. In 1222 werden hier acht laathoeven geteld. Het gebied behoorde toen tot het Kwartier van Maasland van de Meierij van 's-Hertogenbosch.

Tekening van het oude tufstenen kerkje

Nabij de hoeve, nog steeds "Het Hof" genaamd, stond het oude tufstenen parochiekerkje, gewijd aan Sint-Remigius. Deze deed dienst voor zowel Lith en Lithoijen. Na 1648 kwam dit in handen van de Hervormden, terwijl de katholieken na verloop van tijd een schuurkerk mochten bouwen op de plaats van de huidige dorpskern. Deze schuurkerk werd in 1843 vervangen door een waterstaatskerk, terwijl het oude kerkje gesloopt werd. In 1902 werd de waterstaatskerk door de huidige neogotische Sint-Remigiuskerk vervangen.

Overstromingen traden vaak op. In 1288 was er al sprake van Maasdijken en in hetzelfde jaar verleende Hertog Jan I van Brabant aan de bewoners van Lithoijen gemeenterechten. In 1325 werd het waterschap De Polder van het

Hoog Hemaal opgericht om de verdediging tegen het water ter hand te nemen.

Doch pas na de Maasverbetering in de jaren '30 van de 20^e eeuw behoorden overstromingen tot het verleden. Van 1932-1936 werd gewerkt aan het stuw- en sluiscomplex dat op het grondgebied van de voormalige gemeente Lithoijen was gelegen. Toen was ook de overlast ten gevolge van de Beerse Overlaat voorbij. In de jaren '70 van de 20^e eeuw vond een ruilverkaveling plaats waarbij de boerderijen landinwaarts werden verplaatst en een grootschalig karakter kregen. Meer dan 400 inwoners heeft Lithoijen tot in de 18^e eeuw niet geteld, een aantal dat toenam tot 746 rond 1850 maar daarna weer afnam tot 631 in 1900. Daarna bleef het lange tijd stabiel tot 1970 om daarna toe te nemen tot ruim 1000.

Geen gemeentewapen

Bij de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 kregen alle gemeenten het verzoek om een voorstel voor een gemeentewapen in te dienen bij de Hoge Raad van Adel, die koning Willem I dat jaar had opgericht. De meeste van die voorstellen werden enkele jaren later omgezet in een wapenbevestiging (met wapendiploma) door de Raad. Heel veel gemeenten grepen voor hun

voorstellen terug op het zegel waarmee in de eeuwen daarvoor de schepenen van een plaats hun officiële stukken hadden bekrachtigd.

Zegel van Litoijen

Zo niet het gemeentebestuur van Lithoijen: dat deed helemaal niets, hoewel het een prachtig schepenzegel als voorbeeld had, namelijk een wapenschild met twee klimmende leeuwen, het wapen van de hertog van Brabant, met in een driehoek onderin de patroonheilige van de kerk, de heilige Remigius.

Dat is trouwens meteen een mooi voorbeeld van machtsstrijd tussen hoge heren (de abdij van Sint-Remigius uit Reims als grootgrondbezitter in Lithoijen en de hertog van Brabant als bezitter van de heerlijke rechten in deze plaats), uitgevochten op de paar vierkante centimeter van een schepenzegel. De heilige heeft hier letterlijk het onderspit moeten delven (in tegenstelling tot bijvoorbeeld Sint-Servatius in Oijen).

De abdij van Sint-Remigius uit Reims had al in de 9e eeuw grondrechten in Klimmen, Schimmert en Meerssen. Klimmen had een eigen schepenbank, die ressorteerde onder de proosdij te Meerssen. Onder deze schepenbank vielen ook Hulsberg en Schimmert. Het gebied van de abdij behoorde bij het land van Valkenburg.

Het lijkt niet waarschijnlijk dat deze "onderwaardering" van de parochieheilige enige rol heeft gespeeld bij de beslissing van het gemeentebestuur om geen wapen aan te vragen. Waarschijnlijk waren de f 15,- die ze voor het wapendiploma zouden moeten betalen een zwaardere reden. Lithoijen volstond met een gemeentestempel, waarin heel gewoon de gemeentenaam stond gegraveerd. Ook de ambtsketen van de burgemeester, die in 1852 werd ingevoerd, droeg alleen de naam van de gemeente. Lithoijen doet het dus al ruim twee eeuwen zonder gemeenschapssymbool.

Middelen van bestaan

Vanouds gaat het in Lithoijen om de landbouw. De ligging aan de Maas was daarbij van groot belang. Voordat er sprake was van dijken, lagen huizen en boerderijen doorgaans op oeverwallen of op terpen. Vooral in de Weisestraat, het vroegere gehucht Scheurheuvel, zijn nog enkele huisterpen aanwezig. Overstromingen brachten vruchtbaarheid, maar ook ellende. En die ellende werd al vroeg bestreden: zeker al in 1288 waren op Lithoijens grondgebied al Maasdijken aanwezig.

In dat jaar verkocht hertog Jan I van Brabant de Lithoijenaren de gemeenschappelijke weidegronden die zij al in gebruik hadden. Al naar gelang zij profiteerden van delen daarvan, moesten zij bijdragen aan het onderhoud van dijken en waterlopen.

Opvallend is overigens dat er in 1222 zoals gezegd 8 boerderijen waren en dat de *Beschreeve staat* van 1791 meldt dat er op dat moment "niet meer dan 6 of 7 Boertjes hun eigen redden kunnen".

De Beschreeve staat van 1791

In 1794 maakt Mr. Caspar van Breugel in opdracht van de Staten-Generaal een overzicht van de sociaal-economische toestand van de Meijerij van 's-Hertogenbosch, getiteld *Beschreeve staat van de Meijerije*. Dit overzicht hadden de Staten-Generaal nodig voor een hervorming van het belastingstelsel. De gegevens kreeg Van Breugel aangeleverd van de plaatselijke bestuurders van steden en dorpen.

Die hadden er natuurlijk belang bij dat de belastinginners niet al te hoge verwachtingen zouden koesteren. Het geschetste beeld was dus meestal somberder dan de werkelijkheid. Als het al te erg werd corrigeerde Van Breugel de gegevens van de bestuurders door er een commentaar aan toe te voegen. Aan de andere kant waren de kwantitatieve gegevens natuurlijk wel controleerbaar, dus daar kon niet al te veel mee gesjoemeld worden. Een deel van het sombere beeld komt bovendien wel overeen met de werkelijkheid, want de economie zat in die jaren wel degelijk in een dip.

Mr.Caspar van Breugel

Over Lithoijen bevat de *Beschreeve staat* de volgende tekst:

In dit dorp wordt geen koophandel van enig belang gedreven. Nu en dan worden er wel enige goederen uit schepen op grond van Lithoijen gelost, maar die worden dan meteen naar andere plaatsen vervoerd.

Er zijn geen brouwerijen en evenmin fabrieken.

De middelen van bestaan van de ingezetenen bestaat uit het boerenwerk, waarbij de meesten op dagloon werken. Er zijn niet meer dan zes of zeven boertjes die zich zelf kunnen redden, en enkele die hun bestaan in de varkensfokkerij zoeken.

Er zijn vier tappers en herbergiers. De kwaliteit van de akkers is matig. Als de ongeveer 170 morgen ingezaaid is, en soms nog meer als het water niet te lang in 't Broek blijft staan, dan worden om de vier jaar de weilanden wel eens ingezaaid, maar door de overstromingen en het weinige vee, is dat zeer onzeker. De weilanden en hooilanden zijn de moeite waard, zowel om te zien als qua opbrengsten, behoorlijk veel meer dan de akkers, hoewel daar onder ook mooie, goedgelegen en fraaie uiterwaarden zijn, die voor de duurste gronden worden gehouden, zowel in huur, verhuur, koop als verkoop, terwijl ze groot in aantal zijn. De hooi-, wei- en zaaialanden behoren bijna allemaal aan lieden van buiten het dorp toe.

Het aantal huizen in 1736: 93

Het aantal huizen in 1791: 113

Het aantal inwoners in 1791: 496

Dijken en water

Beheer en onderhoud van dijken en waterlopen waren sinds 1325 toevertrouwd aan de heemraden van het waterschap De Polder van het Hoog Hemaal. Zij konden niet voorkomen dat het af en toe toch misging: er zijn de eeuwen door vele dijkdoorbraken geweest. Ook had de gemeente regelmatig last van het water dat via de overlaten bij Beers en Cuijk Noord-Brabant binnenstroomde en via een kilometerslange traverse uiteindelijk terechtkwam in de omgeving van 's-Hertogenbosch. Veel van de waterellende behoorde voorgoed tot het verleden na voltooiing van de Maaskanalise in de jaren '30. Weinigen realiseren zich dat het grote stuw- en sluiscomplex dat in de jaren 1932-1936 tot stand kwam, niet op het grondgebied van Lith lag, maar in de gemeente Lithoijen.

Het langwerpige Prelaat van de Berghplein vormt het hart van Lithoijen. Tegenover de Maasdijk staat het gemeentehuis van 1906-1907. Aan de ene kant wordt het geflankeerd door kerk en kerkhof, aan de andere door het voormalige Sint-Norbertusgesticht.

Gemeentehuis Lithoijen

Het Sint- Norbertusgesticht dateert van 1884 en was bestemd voor de zusters van de Congregatie van J.M.J. Zij hadden daar tussen 1890 en 1949 een kostschool voor meisjes, die hier lager onderwijs genoten.

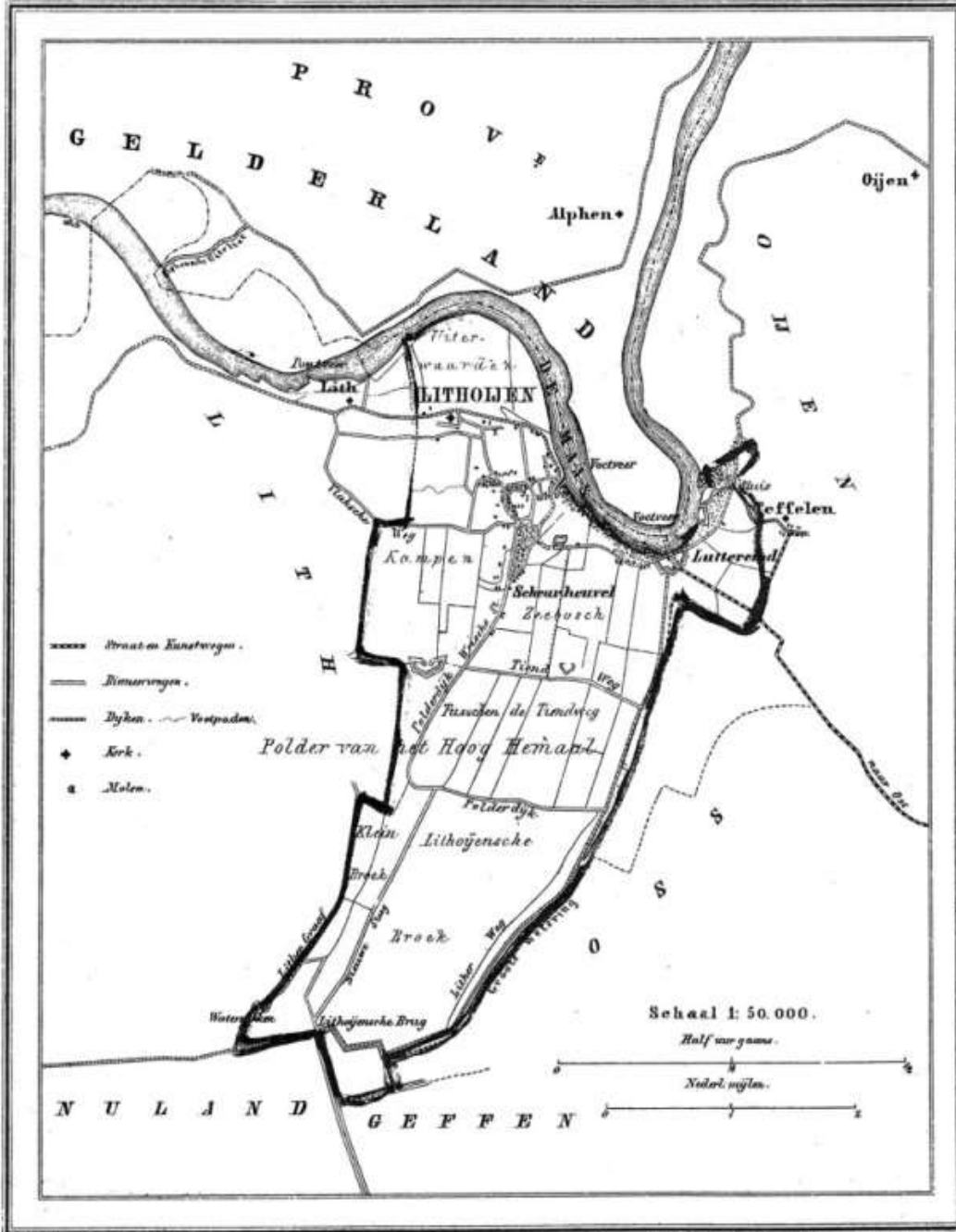

Boerderij Lithoijen Weissestraat 1

Lithoyen - Prelaat v.d. Bergplein

H. Remigluskerk

1866

Uitdave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

1867 Bunders. 615 Inwoners.